

explorador

Kurdistan, el trencaclosques de l'Orient Mitjà

vista prèvia >

Des del punt de vista del dret internacional, els kurds són una ètnia minoritzada a l'interior de quatre estats —Iraq, Iran, Síria i Turquia. La nació sense estat més gran del món, però alhora, un desconegut per l'opinió pública occidental. Un poble amb una realitat polièdrica que vol viure en llibertat en un dels territoris més convulsos del planeta.

Jordi Tejel

Professor d'Història Internacional a l'Institut de Hautes Etudes Internationales et du Développement de Ginebra

jordi.tejel@graduateinstitute.ch

Durant l'edat mitjana, el Kurdistan estava format per un gran nombre de principats d'estructura feudal, governats per dinasties hereditàries sota l'administració de les dinasties que ocupen l'antic Imperi persa. A partir del segle XV, el territori dels kurds va ser l'escenari d'una intensa lluita entre perses i otomans. La victòria del sultà turc Selim I (1465-1520), amb l'ajut de bona part dels prínceps o emirs kurds, sobre el xa Ismail I de Pèrsia (1487-1524) a la batalla de Çaldiran (1514) va servir perquè els kurds veiessin reconeguda la seva autonomia en els territoris sota domini otomà. El posterior tractat de pau entre otomans i perses de 1639 significà, de fet, la creació de la primera frontera divisòria del Kurdistan, deixant bona part d'aquest territori sota la influència dels otomans. L'organització del Kurdistan en diversos principats fou respectada fins a principis del segle XIX. A partir d'aquest moment, els prínceps kurds aniran perdent la seva autonomia sota els dos imperis, fet que provocarà les primeres revoltes kurdes contra els respectius governs centrals.

L'ocupació aliada de Turquia un cop acabada la Primera Guerra Mundial

precipità la desintegració de l'Imperi otomà creant les condicions favorables perquè les nacions de l'Orient Mitjà accedissin a l'autodeterminació. De fet, però, el 1916 els aliats ja havien decidit el repartiment del territori de l'Imperi otomà, en cas de victòria, gràcies a l'acord secret Sykes-Picot, que assignava a cada potència una zona d'influència. Les grans línies d'aquesta divisió van ser represes a la conferència de Sanremo i serviren de base pel futur Tractat de Sèvres.

La «qüestió kurda»

Els articles 62-64 del Tractat de Sèvres, signat l'agost del 1920, contemplaven la possibilitat de crear un Estat kurd. Tanmateix, el territori concedit només englobava una tercera part del reivindicat pels kurds. D'una banda, l'Estat francès havia aconseguit que la zona kurda de Síria fos deixada de banda a causa de certs «interessos particulars» —segons el mateix tractat, Síria passava a ser un protectorat francès. De la mateixa manera, els EUA —malgrat no signar el Tractat— havien pressionat per aconseguir la creació d'un Estat armeni ampli, el

qual inclouria regions majoritàriament kurdes. I finalment, mentre que el Kurdistan iraquí quedava sota influència britànica.

La revolta del militar turc Mustafà Kemal «Atatürk»¹ (1881-1938) contra els aliats, afegit a la desunió de les tribus kurdes, provocà la fi de l'aspiració kurda a un estat propi. Després de la seva victòria militar, Kemal imposà la renegociació del Tractat de Sèvres. El nou document signat a Lausana el 1923 concedia a Turquia els territoris del que havia de ser el nou Estat kurd i el territori cedit a Armènia. El nou règim d'Ankara, però, també pretenia la inclusió dins de les fronteres turques del *wilaya*² de Mossul. El Consell de la Societat de Nacions decidí enviar una comissió internacional, la qual aconsellà la inclusió del *wilaya* de Mossul a l'Iraq, a condició que la Gran Bretanya assegurés els drets culturals dels kurds al nord del país. D'aquesta manera, a partir de 1926, el Kurdistan quedà dividit entre quatre estats: Turquia, Síria, l'Iran i l'Iraq. Aquests adoptaren

¹ Sobrenom que significa pare dels turcs.

² Subdivisió administrativa d'alguns països musulmans.

A partir de 1926, el Kurdistan queda dividit entre Turquia, Síria, l'Iran i l'Iraq, els quals adopten polítiques amb un denominador comú en relació als kurds: evitar la seva unió

mesures polítiques diferents sobre la població kurda, encara que sovint tindrien un punt en comú: evitar la unió dels kurds.

Les reivindicacions del moviment nacional kurd —drets culturals, desenvolupament econòmic de les regions kurdes, independència, autonomia administrativa i, des de les últimes dècades, federalisme— han anat variant també en funció de l'època i de l'estat on viuen. Tot i així, la naturalesa transfronterera de la qüestió kurda comporta un efecte de contagi que s'ha anat repetint al llarg del segle XX i, de fet, continua repetint-se en l'actualitat.

Turquia. Cap al reconeixement del poble kurd

El Tractat de Lausana va significar una gran victòria per a Turquia. La jove República va ser reconeguda oficialment pels països occidentals i Mustafà Kemal «Atatürk» es va poder consagrar al seu principal objectiu: aconseguir la unitat «nacional» de Turquia. A partir de 1924, es van prohibir l'ús de la llengua kurda, les escoles, les associacions i publicacions kurdes, així com les confraries

religioses, profundament arrelades al Kurdistan. Després de l'abolició del califat, el qual representava un fort lligam religiós entre els dos pobles, la ruptura entre els turcs i els kurds es consumà.

La reacció kurda es manifestà en forma de resistència armada entre 1925 i 1937. La resposta del govern central fou de gran violència, incloent-hi l'ús de l'aviació, desplaçament forçat de milers de kurds, destrucció de collites i la sedentarització forçada de les tribus nòmades. Malgrat alguns intents de resistència cultural i política, caldrà esperar als anys 1960 perquè es produeixi un autèntic ressorgiment del sentiment nacional kurd de la mà d'intel·lectuals i estudiants kurds.

De tots els cops d'estat esdevinguts a Turquia, el de 1980, encapçalat pel general Kenan Evren (1917-2015) és el que té més repercussions pels kurds. Davant el creixent ressorgiment nacional kurd, malgrat la repressió sistèmica dels diferents governs turcs, el nou govern militar reaccionà amb el trasllat a la regió de milers de soldats. Milers d'intel·lectuals i militants kurds van

ser empresonats i torturats. Enmig d'aquestes circumstàncies dramàtiques, el Partiya Karkêren Kurdistan (PKK) [Partit dels Treballadors del Kurdistan], formació creada el 1978, passà el 1984 a la lluita armada, amb l'objectiu d'aconseguir la independència del Kurdistan turc i la unificació de totes les àrees kurdes de l'Orient Mitjà. L'espiral de violència entre l'aparell militar turc i la guerrilla del PKK provocà una profunda transformació del país. Turquia portà a terme una autèntica política de «terra cremada» al Kurdistan. Entre 1984 i 1999, més de cinc milions de kurds hagueren d'abandonar les seves terres; el conflicte causà més de 30.000 víctimes, la destrucció d'uns 3.000 pobles, centenars de desapareguts i el govern d'Ankara malbaratà bilions de dòlars en armament per intentar acabar amb la guerrilla.

Tanmateix, l'èxit d'algunes accions de la guerrilla i la repressió brutal del govern van ajudar el PKK a guanyar una certa popularitat entre els kurds. El 1999, la «intifada kurda» arreu d'Europa i l'Orient Mitjà per protestar contra la detenció del líder del PKK, d'Abdullah Öcalan (1948), demostrà que la lluita de la guerrilla s'havia

El gir autoritari d'Erdogan i la manca de mesures per acabar amb el conflicte amb el PKK susciten molt dubtes sobre la voluntat real de reconeixement del Kurdistan de Turquia

convertit en un fort símbol de resistència del nacionalisme kurd arreu.

El 2006, des de la presó de l'illa d'Imrali on compleix cadena perpètua, Öcalan ordenà la fi dels combats, la retirada de la guerrilla de Turquia i el lliurament d'alguns dirigents del PKK a les autoritats turques com a signe de «bona voluntat». Des de llavors, els dirigents del PKK refugiats a l'Iraq es mantenen a l'espera de l'actitud del govern turc respecte el futur d'Abdullah Öcalan. El govern turc, per la seva banda, manté una actitud ambigua respecte la «qüestió kurda». Per primera vegada en la història de Turquia, el govern va obrir un debat públic sobre la qüestió intentant implicar l'oposició parlamentària, però també la societat civil, intel·lectuals, i fins i tot l'aparell militar. La «iniciativa democràtica» llançada el 2009 pretenia canviar de dalt a baix el sistema turc introduint canvis legals importants. Tanmateix, el gir autoritari del govern de l'Adalet ve Kalkinma Partisi (AKP) [Partit de la Justícia i el Desenvolupament] des del 2010 i la manca de concreció de mesures per acabar amb el conflicte armat amb el PKK susciten molts dubtes sobre els veritables objec-

tius de l'actual president turc, Recep Tayyip Erdogan (1954).

Els resultats de les eleccions legislatives del 7 de juny d'aquest any —en les quals Erdogan ha perdut la majoria clara i, a més, el partit prokurd Halkların Demokratik Partisi (HDP) [Partit Democràtic del Poble] ha obtingut 79 diputats— si bé han truncat les esperances d'Erdogan de modificar la constitució turca a la mida de les seves ambicions polítiques, no han permès clarificar el futur de la resolució del conflicte kurd. D'una banda, el PKK ha negat que l'HDP pugui parlar en nom de l'organització armada. D'altra banda, l'HDP no pot establir una aliança parlamentària alternativa que li permeti forçar noves reformes favorables als drets dels kurds. De moment doncs, qual-sevol intent d'arribar a la fi negociada de la lluita armada del PKK passa per la inclusió de l'AKP d'Erdogan en un procés que s'anuncia llarg i ple d'alts i baixos.

L'Iran, el canvi que no arriba

L'arribada al poder el 1925 de la dinastia Pahlavi va obrir una nova etapa política a l'Iran. A imatge de Mus-

tafà Kemal, fundador de la República turca, Reza I de l'Iran (1878-1944) va impulsar una política de centralització administrativa i d'assimilació de les minories. Tots els trets de la cultura tradicional kurda —llengua, vestits, música, literatura...— van ser prohibits. Al mateix temps, el govern de Teheran va reforçar la divisió del Kurdistan iranià en tres províncies: l'Azerbaidjan occidental, el Kurdistan i Kermanshah.

Durant la Segona Guerra Mundial, entre 1941 i 1946, britànics i soviètics ocuparen Iran davant les simpaties del xa cap a les forces de l'eix. Durant aquest període, els kurds de l'Iran van prendre el control de la província del Kurdistan. La fragilitat del govern iranià, al final de la Guerra, va permetre als nacionalistes kurds del Partiya Demokratik a Kurdistanê Îranê (PDKI) [Partit Democràtic del Kurdistan d'Iran] declarar la República de Mahabad, la qual ocupava el territori de ningú entre soviètics i britànics. Víctima del repartiment del món en zones d'influència entre els EUA, la Gran Bretanya i la URSS, la República de Mahabad no fou més que una breu il·lusió.

El federalisme iraquità —que reconeix el Kurdistan com un territori autònom dotat d'importantes prerrogatives— és vist com un model per la resta de les regions kurdes

Entre 1968 i 1969, el PDKI llançà una nova insurrecció armada contra el règim del xa, en aquell moment Mohammad Reza Pahlavi (1919-1980). Deu anys més tard, el PDKI participava activament en l'enderrocament del xa. Les promeses del líder de la revolució islàmica xiïta, l'aiatol·là Khomeini (1900-1989), de respectar una certa autonomia cultural i administrativa a les regions kurdes, portaren el PDKI a obrir negociacions oficials amb Teheran i a prestar suport al nou règim. Però les relacions es trencaren de seguida i Khomeini declarà la «guerra santa» contra els «fills de Satan».

Entre 1980 i 1983, el PDKI va mantenir una guerra oberta contra el règim islamista i va aconseguir un ampli control del Kurdistan iranià. Amb el pas del temps, però, les forces kurdes es van anar retirant de les ciutats cap a les muntanyes mentre que les unitats del règim van anar recuperant el control del territori. Afeblit per vuit anys de guerra contra l'Iraq, el govern iranià acceptà, però, obrir negociacions amb els autonomistes kurds, el 1988. Malgrat el to conciliador i moderat del PDKI, el 1989, la figura històrica del PDKI,

Abdul Rahman Ghassemlou (1930-1989) va ser assassinat a Viena mentre es disposava a negociar amb una delegació iraniana. Tres anys més tard, els serveis secrets atempaven contra el secretari general de l'organització, Sadegh Sharafkandi (1938-1992), a Berlín. Quedava clar que els islamistes només acceptarien atorgar alguns drets culturals, però mai una autonomia política.

El reformista Mohammad Khatami (1943) aconseguí al Kurdistan iranià el 70% dels vots a les eleccions presidencials del 1997 gràcies a les promeses d'afavorir el pluralisme polític i les inversions públiques en una regió tradicionalment marginada per Teheran. Malgrat la victòria dels reformistes i el nomenament d'un governador d'origen kurd a Sanandaj, província del Kurdistan, el govern iranià és víctima de les seves pròpies contradiccions internes. Si bé l'ensenyament del kurd a la Universitat de Sanandaj ha esdevingut una realitat, la demanda d'una major autonomia administrativa segueix sent mal vista per Teheran.

Ara bé, si el PDKI semblava neutralitzat pel règim iranià, la detenció

d'Abdullah Öcalan i les posteriors manifestacions de solidaritat amb el líder del PKK a ciutats kurdes de l'Iran o a la mateixa capital, Teheran, demostraren que la qüestió kurda és un problema transfronterer i transnacional. La gravetat de la mobilització al Kurdistan iranià obligà les autoritats a desplegar efectius antiavalots en nombroses poblacions per evitar l'esclat d'una nova revolta.

Des de llavors, diversos episodis d'aldarulls a les principals ciutats kurdes s'han anat repetint a l'Iran, sense posar, però, en perill l'estabilitat d'un règim amb el qual els EUA i la UE no volen trencar completament els lligams diplomàtics. Ja sigui sobre el control de la producció d'energia nuclear o sobre la crisi siriana, Teheran és una peça cabdal en l'estabilitat de l'Orient Mitjà.

Iraq. De l'autonomia al federalisme

El juny del 1930, un tractat anglo-iraquíà posà fi al règim de mandat britànic i consagrà la independència nominal de la monarquia dels haiximites —imposada per la pròpia Gran Bretanya—, sense fer cap referència a l'existència dels kurds en el seu

La consolidació del nacionalisme kurd a Turquia i a l'Iraq ha donat un impuls a les reivindicacions kurdes a Síria

interior. El 1931, com a conseqüència d'aquest canvi, dues revoltes esclataren al Kurdistan: a Sulaymaniyya, sota la direcció del xeic Mahmud Barzanji (1956), i a Barzan, sota el lideratge del també xeic Ahmad de Barzani (1896-1969). Ambdues revoltes seran, però, reprimides per l'exèrcit britànic.

El 1943 Mustafà Barzani (1903-1979), germà del xeic Ahmad de Barzani, inicià una nova rebel·lió. El 1945, la Royal Air Force britànica obligà Barzani a replegar-se i a refugiar-se al Kurdistan iranià, abans de retirar-se a la Unió Soviètica. Mentrestant, els representants de totes les organitzacions kurdes de l'Iraq convocaren el primer congrés del Partiya Demokrata Kurdistanê (PDK) [Partit Democràtic del Kurdistan] a Bagdad. El programa del nou partit kurd passà a reivindicar l'autonomia pel Kurdistan iraqià així com algunes reivindicacions de tipus social.

El 1958, el general Abd al-Karim Qasim (1914-1963) enderrocà la monarquia i proclamà la República iraquiana. Qasim rebé el suport de tota l'oposició iraquiana, incloent-hi el PDK. La Constitució provisional

proclamada per Qasim garantia per primera vegada els «drets nacionals» del poble kurd en el si de l'entitat iraquiana. Qasim, però, es mostrà ràpidament com un dictador amb mà de ferro. A partir del setembre del 1961, l'aviació iraquiana bombardejà diversos punts del Kurdistan. Començava així un llarg període de guerra, puntuat per treves més o menys llargues, que s'estendrà durant pràcticament catorze anys. Els objectius del moviment kurd es mantingueren relativament moderats: autonomia pel Kurdistan, democràcia per l'Iraq.

El 17 de juliol del 1968, el partit Baas —nom amb què es coneix el Hizb al-Bath al-arabī al-Ishtirākī [Partit del Ressorgiment Socialista Àrab]— protagonitzà un cop d'estat gràcies al qual Ahmad Hassan al-Bakr (1914-1982) esdevingué president i Saddam Hussein (1937-2000) vicepresident. Davant l'estancament del conflicte, el nou govern inicià un procés de negociació que conclou amb el conegut com «Acord de l'11 de març». Aquest text preveia, entre altres punts, la proclamació d'un estatut d'autonomia per les regions de majoria kurda, però sense mencio-

nar en cap moment dues qüestions essencials: la limitació del període de transició i el recensament de la població de Kirkuk —ciutat que pels kurds havia d'esdevenir la capital de l'autonomia— abans de l'11 de març del 1971, a fi i efecte de decidir, via referèndum, la seva inclusió en la regió autònoma.

Finalment, el govern de Bagdad anuncià unilateralment la llei d'autonomia pel Kurdistan el març de 1974. Barzani, confiant en el suport dels EUA, rebutjà el text, negant tota autoritat als organismes previstos per aquesta llei. La majoria del PDK seguí el seu líder, cosa que significà el retorn de la lluita de guerrilles a les muntanyes. Una guerra que s'hauria pogut eternitzar si no hagués estat per dos fets inesperats: la traïció dels EUA a Barzani i la reconciliació de l'Iraq i l'Iran el març de 1975. Des de 1961, els kurds d'Iraq s'havien beneficiat de l'ajut material de l'Iran i havien trobat refugi a sòl iranià. Tanmateix, el 6 de març de 1975 a la conferència de l'Organització de Països Exportadors de Petrolí a Alger, el xa de l'Iran, Mohammad Reza Pahlavi (1919-1980) i Saddam Hussein es reunien per mirar de llimar les diferèn-

El juliol de 2012, Baixar al-Àssad va decidir retirar parcialment les seves tropes del nord siríà contribuint a l'aparició d'una autonomia kurda de facto

cies entre els dos països i alhora tirar endavant una política conjunta contra el moviment nacional kurd.

El 8 de març del mateix any, el govern iraquíà proclamà l'amnistia general per tots els guerrillers kurds refugiats a l'Iran. Aquests havien d'escollir entre quedar-se definitivament a l'Iran o acceptar l'amnistia decretada per Bagdad. Davant d'aquest impàs, Jalal Talabani (1933) decidí fundar un partit «progressista» i lluitar pel lideratge de la resistència kurda. El resultat d'aquesta competència política fou el principi dels enfrontaments armats entre el PDK i la formació de Talabani, la Yakêti Nîştimanî Kurdistan (YNK) [Unió Patriòtica del Kurdistan], un conflicte que avui dia encara és latent.

Paral·lelament, els anys 1980 van ser testimonis d'un dels episodis més importants de destrucció de la societat kurda a l'Iraq: l'anomenada «operació al-Anfa»,³ que comportà la destrucció de milers de pobles, collites i escoles a la regió kurda. D'aquest capítol, la fase més conegu-

da per l'opinió pública occidental és el bombardeig de la ciutat de Halabja, on més de 5.000 civils van morir sota els efectes de les armes químiques utilitzades pel règim iraquíà.

Paradoxalment, la invasió de Saddam Hussein de Kuwait el 1990, posà els kurds davant d'un dilema. Mentre que alguns dirigents eren partidaris d'arribar a un acord amb el règim iraquíà, d'altres pensaven que no es podia confiar en Saddam Hussein. Finalment, la revolta kurda encoratjada pels EUA començà la primavera del 1991 i arribarà a ocupar la ciutat de Kirkuk. La victòria kurda fou, però, molt breu. La coalició internacional encapçalada pels EUA, deixà d'atacar les forces iraquianes per por de provocar la desintegració de l'Estat iraquíà. Per la seva banda, Turquia pressionà els nord-americans perquè evitessin la creació d'un Estat kurd que pogués estendre's també al Kurdistan turc. Kirkuk tornava a les mans de les tropes iraquianes i, un dia després, desenes de milers de kurds fugien cap a Turquia i l'Iran.

Forçat per una opinió pública mundial escandalitzada pel sofriment de la població kurda, el Consell de Segure-

tat de les Nacions Unides aprovà la resolució 688 permetent la ingerència humanitària al nord de l'Iraq. El govern britànic proposà la creació d'un enclavament kurd autònom sota la protecció internacional. Debilitat per les conseqüències de la Guerra del Golf, Saddam Hussein perdé el control de bona part del Kurdistan iraquíà. Conscients de l'oportunitat històrica, els kurds convocaren eleccions lliures el 1992. Gràcies a l'obtenció de la majoria dels vots, el PDK i la YNK es van repartir el control del Parlament situat a Arbela, deixant cinc escons per la minoria d'ètnia assíria. Malgrat diversos conflictes entre el PDK i la YNK, l'autonomia kurda s'ha anat consolidant i el control d'una part del petroli del nord del país ha permès als kurds crear estructures d'estat.

L'embranchida final al federalisme kurd arribà amb una nova intervenció nord-americana a l'Iraq. La invasió de l'Iraq el 2003 i la posterior fi del règim baasista obriren les portes a l'establiment d'un sistema federal, gràcies a la Constitució de 2005. Tot i els conflictes recurrents entre els kurds i el govern de Bagdad sobre qüestions com el pressupost i el referèndum sobre el futur de Kirkuk,

³ Pren el nom del vuitè capítol de l'Alcorà, que significa «botí de guerra».

En dues dècades, hem pogut assistir a la formació de dues entitats autònomes kurdes que han confirmat la crisi de l'estat westfalià a l'Orient Mitjà

el federalisme iraquità és vist com un model a la resta de les regions kurdes. Així, des del 2003, a tots els moviments kurds d'Iran, de Síria i de Turquia han avançat, de manera més o menys explícita, reivindicacions de tall federalista. Entre 1992 i 2003, l'esfera kurda s'ha anat eixamplant progressivament de tal manera que, avui dia, els kurds han deixat de ser un poble oblidat per passar a ser una peça central en la transformació de l'Orient Mitjà.

L'exemple siríà

Els kurds de Síria viuen en comunitats compactes a les regions de Jazira —a l'extrem nord-oriental del país—, Rojava —amb capital a Kobanê— i Afrin —al nord d'Alep. Sense importants jaciments de petroli, ni de gran importància geoestratègica a partir dels anys 1930, els enclavaments kurds de Síria no han atret l'atenció internacional. Sota la llarga dominació otomana, les relacions entre els pobles àrab i kurd van ser bones. Síria va esdevenir veritablement independent després de la retirada de les tropes franceses el 1946. L'augment de la tensió al món àrab a causa del conflicte àraboisraelià va

fer que el nacionalisme siríà prengués un caràcter cada cop menys tolerant amb les minories ètniques com els armenis o els kurds. Tot i això, les organitzacions polítiques kurdes a Síria han prioritzat tradicionalment l'entesa amb els àrabs i no han formulat reivindicacions independentistes.

Tanmateix, els kurds de Síria han fornint d'un bon nombre de militants i guerrillers els moviments kurds d'Iraq —revolta de Mustafà Barzani, 1961-1970— i de Turquia —moviment liderat pel PKK, instal·lat a Síria gràcies a una aliança estratègica contra l'enemic comú, Turquia. Les relacions estretes entre els kurds de Síria, Turquia i la regió de Barzan a l'Iraq s'expliquen per diversos factors. D'una banda, les fronteres creades als anys 1920 van dividir tribus, poblacions, confraries religioses i, fins i tot, famílies. Malgrat les fronteres, els kurds mai han renunciat a guardar els lligams locals. D'altra banda, la consolidació del nacionalisme kurd a Turquia i a l'Iraq ha donat un impuls a les reivindicacions kurdes a Síria.

El primer avís pel règim siríà arribà el 2004 amb una explosió de violèn-

cia sense precedents al nord de Síria, on viu concentrada la població kurda. Totes les ciutats kurdes del nord del país així com els barris kurds de Damasc i Alep van ser testimonis d'importants manifestacions i actes de rebel·lió contra el règim en el que va passar a ser conegut com la «revolta de Qamixli». Els esdeveniments de 2011 a tota la regió oriental han donat una nova oportunitat per als kurds sirians de demostrar la seva capacitat de mobilització, la qual, tanmateix, es veu afeblida per les divisions tradicionals entre els diversos partits kurds en aquest país, entre partidaris del PDK de Barzani i els del PKK d'Öcalan. Tot i això, totes les parts sirianes implicades en el conflicte actual reconeixen que en el futur els kurds sirians hauran de deixar de ser considerats com a ciutadans de segona classe.

Llums i ombres de la «primavera kurda»

L'espai kurd a l'Orient Mitjà s'ha vist transformat els darrers 20 anys com a conseqüència de tres esdeveniments majors. En primer lloc, la Guerra del Golf de 1991 i la retirada de les tropes iraquianes d'una part

Els territoris autònoms kurds i el «procés de pau» iniciat a Turquia, representen una «primavera kurda» coronada amb la supressió de facto de les fronteres dels acords Sykes-Picot

de la regió kurda van obrir les portes a la creació d'un territori de facto autònom respecte Bagdad. Una «zona grisa», des del punt de vista del dret internacional que tanmateix, s'ha «normalitzat» després que l'Iraq es convertís en un estat federal gràcies a la segona intervenció nord-americana el 2003. Finalment, tot i que marginal durant molt de temps, la qüestió kurda a Síria s'ha vist propulsada al davant a causa de l'evolució de la revolta siriana iniciada el març de 2011. En efecte, el 19 de juliol de 2012, Baixar al-Àssad (1965) va decidir retirar parcialment les seves tropes del nord siríà contribuint així a l'aparició d'una segona autonomia kurda de facto que, en gairebé tres anys, ha aconseguit institucionalitzar-se i garantir la seva durabilitat en un context de violència inaudita.

En dues dècades, hem pogut assistir a la formació de dues entitats kurdes que han confirmat, si encara era necessari, la crisi de l'estat westfalià⁴ a l'Orient Mitjà. Darrera aquesta evolució, a priori similar, s'amaguen,

⁴ El concepte «estat westfalià» fa referència a l'estat nació, el qual sorgeix, precisament, amb els tractats de la Pau de Westfàlia (1648), la qual marca la fi del feudalisme i l'inici de l'edat moderna.

però, realitats locals ben diferents. En primer lloc, els estatus són diferents. La Constitució iraquiana del 2005 defineix l'Iraq com un estat federal i reconeix el Kurdistan iraquianà com un territori autònom dotat d'importants prerrogatives. En segon lloc, llur legitimitat internacional divergeix. Així, el Govern regional del Kurdistan és reconegut com un actor «iraquianà» i regional alhora. El seu president, Massud Barzani (1946), és rebut a la majoria de capitals orientals i occidentals, mentre que la seva capital, Arbela, acull un bon nombre de consolatats del món sencer.

En canvi, els tres «cantons» kurds de Síria dominats pel Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD) [Partit de la Unió Democràtica], organització afiliada al PKK de Turquia, constitueix una nova «zona grisa» a l'Orient Mitjà. Cap estat no ha reconegut el valor legal d'aquestes «zones alliberades» guades segons el nou eslògan del PKK: l'«autonomia democràtica». Excepte els estats pàries de la regió —Síria i l'Iran— o en fase de fragmentació —Iraq—, cap govern manté relacions «diplomàtiques» amb els ministres d'afers estrangers dels cantons controlats per una organització conside-

rada com a terrorista, com és el cas del PKK.

Malgrat això, per alguns observadors la consolidació dels dos territoris kurds autònoms, sumada al «procés de pau» iniciat a Turquia el 2013, condueixen a una «primavera kurda» coronada per la supressió de facto de les fronteres heretades dels acords secrets Sykes-Picot de 1916.

Els límits de l'autonomia del Kurdistan iraquianà

La fi del règim de Saddam Hussein l'abril del 2003 contribueix a la consolidació de l'autonomia del Kurdistan iraquianà dins el «nou Iraq», definit per la Constitució del 2005 com un estat federal. En teoria, el federalisme permet a les regions beneficiar-se alhora d'una certa autonomia i de la redistribució equitativa de recursos per part del govern central. A més, el federalisme està considerat per alguns experts com un sistema d'organització territorial i polític que permet a països amb grups ètnics i/o religiosos en conflicte, assegurar llur durabilitat, tot cedint competències a diverses entitats regionals. Pels crítics del federalisme, però, la des-

L'espai kurd es troba en una fase de transició cap a noves formes d'autonomia, de contingut i fronteres movents, avançant a ritmes diferenciats i gaudint de «legitimitats» jurídiques dispars

centralització del poder és el primer pas cap a la separació de les regions beneficiades d'aquests «privilegis». En realitat, l'anàlisi de diversos models i exemples d'estats amb una estructura federal no permet treure conclusions en un sentit o en l'altre. Altrament dit, el federalisme no és ni la solució a tots els problemes ni la causa de la fi dels estats. El punt central al voltant d'aquest debat és observar el grau de compliment dels acords previstos així com la lectura que els uns i els altres en fan.

Actualment, el principal punt de discòrdia —a més de l'estatus final dels «territoris disputats» com Kirkuk— segueix essent l'explotació dels recursos naturals del Kurdistan iraqüià —gas i petroli. Segons la Constitució del 2005, la part del presupost iraqüià que pertoca al Kurdistan, essencialment obtingut gràcies a la renda petrolera, és del 17%. En realitat, però, el govern de Bagdad transfereix cada any menys del 17% al Govern regional del Kurdistan, el qual ha fet créixer de manera espectacular les seves despeses des del 2005, invertint en diversos macroprojectes, així com desenvolupant de manera exagerada el sector públic.

Així, el Govern regional del Kurdistan no podria mantenir el seu nivell de despeses sense rebre més recursos de Bagdad o, alternativament, sense tenir accés a noves fonts d'autofinançament. És en aquest context que cal entendre l'acostament espectacular del Govern regional del Kurdistan amb Turquia durant els darrers anys, com mostra, per exemple, el primer oleoducte turcokurd que va entrar en funcionament el gener del 2014, els beneficis del qual en teoria escapen al control de Bagdad.

Les oportunitats que s'ofereixen als kurds des dels anys 2000 no poden fer-nos oblidar dos grans reptes a què s'enfronten. D'una banda, la crisi siriana ha tornat a obrir la via a aliances entre alguns grups kurds i estats, a priori, contraris a les aspiracions nacionals kurdes. Mentre que el PDK de Massud Barzani ha esdevingut un soci fiable de Turquia, el PYD s'ha acostat al règim de Damasc ajudant-lo a fer front als avenços dels rebels siris. A canvi, el PYD ha obtingut «carta blanca» per controlar, en solitari, les regions kurdes. A més, el PYD ha rebut ajut logístic de l'Iran per compensar el suport ofert per Turquia a l'oposició siriana.

Per la seva banda, la YNK i el jove partit Rewtî Gorran [Moviment pel Canvi], sota influència iraniana i oposat a l'hegemonia política del PDK en aquesta regió, han vist en la crisi siriana una oportunitat per a criticar la política «exterior» de Massud Barzani, i per a donar suport al PYD. El moviment kurd es retroba, en definitiva, enmig de picabaralles internes i d'aliances regionals que recorden el context dels anys 1980, minvant tota perspectiva d'una entesa intrakurda, malgrat el context favorable a la consecució de les aspiracions històriques cap a l'establiment d'un Estat kurd.

D'altra banda, l'evolució dels enfrontaments entre els peixmergues —combatents del Govern regional del Kurdistan iraqüià— i les milícies de l'Estat Islàmic ha posat en evidència les febleses dels primers. En efecte, la represa del control per part dels peixmergues de la regió de Sinjar el 5 d'agost del 2014, per exemple, ha estat possible gràcies al suport logístic de les forces aèries iraqüianes. A més, la cooperació econòmica de Turquia és indispensable per a la supervivència del Govern regional del Kurdistan, el qual necessita que

Avui el moviment kurd es troba enmig de picabaralles internes i aliances regionals que recorden el context dels anys 1980, minvant la perspectiva d'una entesa intrakurda

Ankara vengui el petroli «kurd» per pagar una guerra que s'anuncia costosa en termes humans —víctimes i refugiats— i materials.

En definitiva, l'espai kurd —de Síria a l'Iraq, passant per Turquia, on els ajuntaments controlats pels nacionalistes kurds han creat un veritable contrapoder polític al govern central— es troba en una fase de transició cap a noves formes d'autonomia, de contingut i fronteres movents, avançant a ritmes diferenciats i gaudint de «legitimitats» jurídiques dispars. Tanmateix, el moviment kurd no pot controlar completament el joc. En tant que actor d'un espai «minoritari», ha de jugar amb els marcs estatals que no ha aconseguit anul·lar, així com amb dinàmiques regionals que li escapen. Així doncs, serà la conjunció entre la resposta del moviment kurd als reptes assenyalats i les dinàmiques en marxa més enllà de l'espai kurd la que determinarà el contingut i el nom finals —autonomia, independència, confederalisme— d'aquesta transició en marxa. ■